

A vajdasági irodalom egyik első szervezőjének levelezéséről

(A Szenteleky Kornél levelezéséből kirajzolódó irodalmi, kulturális hálózatról)

Szenteleky Kornél összegyűjtött, tudhatóan szelektált és cenzúrázott levelezését ez idáig egyetlenegyszer adták ki, 1943-ban. A magyar vajdasági irodalom legmeghatározóbb szervezőjeként számon tartott Szenteleky 1927-től 1933-as haláláig írt irodalmi leveleit, az összesen 23 személyhez írt 454-et, Bisztray Gyula és Csuka Zoltán rendezték sajtó alá. Már a Bisztray által fogalmazott bevezetés megalapozta ennek a gyűjteménynek és Szenteleky személyének a későbbi értékelését, vagyis azt az irodalomtörténeti szemléletet, amely a magyar vajdasági irodalmi kultúrában az ő alakját állítja abszolút központba. „Szellemi központ s a kibontakozásnak kedvező légkör híján egy kiváló egyéniségre volt szükség, aki maga személyében képviseli a centrumot.”¹ Nemcsak új alapokat fogalmazott meg ez a szöveg, de az irodalomszervező személye körül már életében megkezdett mitizálás legmarkánsabb jegyeit is továbbörökítette.

Ahogy három emberöltővel korábban a felvidéki Kazinczy kis zemplénmegyei faluja, Széphalom, egy egész ország irodalmi központja lett, mert a nagy irodalomszervező személye jobban biztosította a szellemi egységet, mint a szervezetlen főváros, – úgy most, a törzsétől elszakított déli országrészben is egy kis poros falura, a bácskai Ó-Szivácra várt hasonló szerep: összegyűjteni s szétsugározni félmilliónyi magyar minden szellemi energiáját, mint égbe szökő érzékeny antenna...²

Szenteleky Kornél irodalmi (vagy inkább irodalomtörténeti) jelentőségét vitatni nem érdemes, az viszont izgalmas eredményekkel járhat, ha a személye köré épült kultuszon túl Szenteleky irodalomszervezői munkáját csakis ezen levelezéskötet alapján igyekszik leírni egy elemzés. Még akkor is, hogyha „a politikai és gazdasági okok egész hálózatára rá kellene mutatnunk, hogy fogalmunk legyen e kisebbségi élethalálharcról és kulturális küzdelmeiről”.³ A Szenteleky Kornél irodalmi leveleiből összeállított kötet lapjain kirajzolódó kapcsolati hálózat az, ami ennek a vizsgálatnak a középpontjában áll.

Fontos észben tartani Czifra Mariann néhány, írói levelezések kapcsán rögzített megállapítását: „Az írói levelezések sem önmagukban nem teljesek, se nem objektívek, sem globális képet nem adhatnak egyetlen korszakról sem. [...] Különösen nem állítható ez egyetlen személy [...] levelezéséről. Az írói levelezés magán viseli a levél

¹ *Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933*, s. a. r. BISZTRAY Gyula, CSUKA Zoltán, Zombor-Bp., Szenteleky Társaság, 1943, 7.

² *Uo.*

³ *Uo.*, 5.

szerzőjének érdeklődését, műveltségét, emberi és szakmai motivációit, nyomot hagy rajta az író szellemi és egzisztenciális háttere egyaránt.”⁴ Hogy az 1943-ban kiadott gyűjtemény nem teljes, arra a szerkesztők maguk is figyelmeztetnek. A hiányosságnak pedig két oka is van: egyrészt a levelek megírásának, másrészt megjelentetésének ideje okolható. „Szenteleky igen sok levele elkallódott, főleg a bánsági írókhoz címzett leveleket voltunk kénytelenek e kötetben nélkülözni. [...] Tekintettel voltunk arra is, hogy a levelekben szereplő személyek jórésze még életben van és így mindazokat a részeket, amelyek bántóak lennének, töröltük és helyüket kipontoztuk.”⁵ Nem kérdés, hogy megérett az idő egy új, bővített és jegyzetekkel ellátott kiadás elkészítésére. A rendelkezésre álló gyűjteményből az említett nehézségek miatt nem is kívánok általános, a korszak vagy a vajdasági irodalom megszervezésére vonatkozó átfogó következtetéseket kiolvasni. Könnyen belátható, hogy az érintett irodalmi kultúra megszervezésének történetét Szenteleky levelezése alapján csakis az ő szempontjait tükrözve lehet megírni és bemutatni, amely radikálisan leszűkített látóteret eredményez. Ez azonban nem lehet indok az ezen gyűjtemény alapján kirajzolható kapcsolatrendszer közelebbi vizsgálatának az elmulasztására.

Az első világháborút lezáró egyezmények egyik legjelentősebb irodalmi-kulturális következményeként szokás említeni a magyar irodalom és kultúra szükségszerűen bekövetkező decentralizálódását. Ugyanezt a jelenséget úgy is meg lehet fogalmazni, hogy a legfőbb kulturális origónak, Budapestnek a regionális központok mellett további, immár az új országhatáron túl szerveződő centrumokkal is ki kellett építenie a kapcsolatot. Ezáltal a magyar főváros körül addig kialakult hálózat további elemekkel bővült, amelyek között a vajdasági település, Ó-Szivác és az ott tevékenykedő Szenteleky Kornél igencsak kicsinek tűnhet. Közelebről vizsgálva azonban – a levelezéskötet tanúsága alapján is – egy meglehetősen sok szálát mozgató és összefogó központról van szó. „Hálózatokra jellemző az egymásbaágyazottság is, vagyis a felbontással változik a háló szerkezete: kis felbontással nézve az, ami csak egy pontnak látszik, arról nagyobb felbontásban kiderülhet, hogy maga a pont is egy összetett hálózat.”⁶ Mindez a centrum-periféria összevetést is érinti, tudniillik annak viszonylagosságára irányítja a figyelmet. Budapest felől nézve az alakuló vajdasági centrum még mindig perifériának tűnhet, Ó-Szivác azonban saját lokális rendszerén belül, a bácskai faluk számára központként funkcionált. Azok az irodalmi kapcsolatok, amelyek Szenteleky számára fontosnak bizonyultak a Vajdaságban, a Budapest köré kiépült irodalmi életre meg lehet kockáztatni: egyáltalán nem voltak hatással. „[E]gyértelmű törvény, hogy minél nagyobb a távolság a periféria és a centrum között, annál kisebb az esélye a perifériális helyzetben lévő szereplőnek arra, hogy bármilyen befolyást gyakorolhasson

⁴ CZIFRA Mariann, *Szövegek hálójában: A Kazinczy-levelezés kánonképző szerepe a nyelvújítás narratívájában*, Széphalom : A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 22(2012), 76.

⁵ SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 31.

⁶ KOVÁCS László, *Hálózatelmélet és nyelvészet*, Prae, 2011, 48. sz., 5.

a centrumra.”⁷ A teljes magyar kulturális hálózatot tekintve Ó-Szivác a periféria centrumának tekinthető.

A földrajzi helyekéhez hasonló hierarchikus viszony jellemzi Szenteleky Kornél kapcsolatait is. Nemcsak a levelek száma, de tartalma is egyértelművé teszi, hogy a címzettek is „belső és külső körbe tartoznak, a szerzővel való kapcsolatuk szorossága alapján”.⁸ Jelen vizsgálatban négy személyhez írt levelekről lesz szó közelebbről, őket kisebb részben a Szentelekyhez fűződő személyes viszonyuk minősége, ellenben főként irodalmi, kulturális jelentőségük, valamint földrajzi helyük emeli ki. Ők Leszkovác Mlăden, Belgrádból, akihez a gyűjteményben megjelentek közül 43 levél szól, Csuka Zoltán Újvidékről, 115 hozzá címzett levéllel, Fekete Lajos Újvidékről, majd pedig költőzése után Pestről, összesen 56 közzétett levéllel, valamint Kuncz Aladár Erdélyből, Kolozsvárról, akihez szólnak csupán két levelet tartalmaz a kötet. Mivel elsősorban az teszi izgalmassá ezt a levelezésgyűjteményt, hogy bizonyos mértékben az irodalom-szervezés folyamatát (is) tükrözi, ebben a tanulmányban is e szempont alapján esett a választásom a fent említett személyekhez írt levelekre. Holott nem is feltétlenül velük lehetett a legszorosabb kapcsolatban Szenteleky. Félrevezető lehet tehát pusztán mennyiség alapján minősíteni a leveleket és címzettjeiket: a gyűjtemény alapján például a harmadik legtöbb levelet, szám szerint ötvenet, Draskóczy Ede kapta Óbecsén, mégis, irodalomtörténeti szempontból ez a kapcsolat és Draskóczy személye nem bizonyul különösebben jelentősnek. A levelek tanúsága szerint ő Szentelekyvel ugyan szoros viszonyban volt, további kapcsolatokat ellenben nem mozgósított.

A levelezések elemzését sok esetben az is megnehezíti, hogy „a legtöbb ember, akire [az adott szerző] reagál, tökéletesen elfelejtett figura: még az irodalom társadalomtörténetében is aligha leljük nyomukat.”⁹ Hasonló a helyzet a Szenteleky-levelezés esetében is. Egy-egy irodalomtörténeti jelenség levelezésen keresztül történő megközelítésére mindenképp jellemző, hogy „bizonyos események és szövegek kimaradhatnak a vizsgálatból, mások hangsúlyosabb pozícióra törnek majd,”¹⁰ jelen esetben ez a szűkítés és szelekció tehát hatványozottan érvényesül, köszönhetően annak, hogy eleve csak négy személyhez írt levelek állnak a középpontban. Ezekben a levelekben főként folyóirat- és antológiaszerkesztésekről esik szó, kirajzolódik Szenteleky személyiségének változása, valamint a vajdasági és magyarországi kulturális világ közti, a földrajzinál talán még jelentősebb távolság. Az irodalom-szervező ön- és világképének alakulását tükrözik ezek a szövegek.

⁷ BÉKÉS Vera, *Hálózat és (potenciális) térélmény*, Café Babel, 17(2008), 55. sz., 50.

⁸ DEBRECZENI Attila, *Kazinczy, az alkalmi költő = Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, író-csoportosulások*, szerk. BIRÓ Annamária, BOKA László, Nagyvárad – Bp., Partium Kiadó – reciti, 2014, 102.

⁹ Pierre BOURDIEU, Kees VAN REES, Siegfried SCHMIDT, Hugo VERDAASDONK, *Az irodalmi mező szerkezete és a kulturális választások homogeneitása*, ford. KÁLMÁN C. György, Helikon, 41(1995), 4. sz., 497.

¹⁰ CZIFRA, i. m., 76.

Azt, hogy Szenteleky több nyelven is levelezett volna, vagyis hogy a kapcsolat-rendszere a magyar nyelvterületen túlra is kiterjedt volna, nem mutatja az elemzett levélkorpusz, a szerb Leszkovác Mládennek is magyarul írhatott. A kapcsolatok kölcsönös kulturális hasznát a kettejük közt lefolyt levelezés egyértelműen példázza: Szenteleky egy szerb Ady-fordításkötet összeállításában segédkezett, Mláden pedig a *Bazsalikom* című, Szenteleky szerkesztette szerb versantológia létrejöttében működött közre. A vajdasági viszonyok között a kisebbségi magyar kultúrember számára a megjelentetés sorrendje sem volt mindegy: „Ha ez az antológia megjelenne, úgy jöhetne az Ady-kötet, mert semmiesetre sem tartanám ildomosnak, hogy előbb jelenjen meg a szerb Ady s csak utána válaszképpen az antológia. Az első lépést, a kezdeményező aktust nekünk kell megtenni.”¹¹ Rövid időn belül Belgrád mint a vajdasági magyar írók számára a többségi nemzet kulturális központja hasonló forrásként működött, mint Budapest. Szenteleky, miközben ő maga összeköti a szerb fordítót Rózsa Miklóssal, *A Hét* szerkesztőjével és Kosztolányi Dezsővel is,¹² Mládentől kér könyvet a belgrádi francia könyvesboltból. „Ha ideje van, úgy térjen be a francia könyvesboltba és küldesse el nekem utánvétellel *Julien Benda: La trahison des Clercs* című könyvét. Ha nem lenne meg, úgy talán megrendelnék.”¹³

A szerb Ady-kötet mellett egy a modern (akkor kortárs) magyar líra legmeghatározóbb alakjait és műveit bemutató antológia összeállításán is dolgozott Leszkovác Mláden, amelybe levelezőtársát is bele kívánta venni. Erre a felkérésre 1927-ben Szenteleky láthatóan még nem irodalomszervezőként válaszolt:

Nem értem azonban, hogyan kerülök én Ady, Babits és Kosztolányi társaságába? [...] [S]zerepelhetek-e én evvel a verssel a mai magyar líra néhány reprezentatív értéke között? Legfeljebb, ha lokális, vajdasági értéket nem veszik figyelembe, ezt azonban nem igen szeretném. Nekem kevés közöm van a Vajdasággal, írásaimnak nincsen local couleur-je, témáim és törekvéseim általánosak és emberiek.¹⁴

Főként a Szenteleky személyiségét érintő levélrészletek igazságtartalmának megítélése bizonyul nehéz feladatnak. A vezéregyéniségeket általában jellemző karakán határozottság kevéssé szűrődik ki a sorok közül, inkább egy könnyen meggyőzhető, bizonyos mértékig irányítható, jó munkabírási ember képe sejlik föl – főként a Csuka Zoltánnak írt levelekből. Hiába szokás a nagyhatású *Kalangya* folyóirat elődjeként számon tartott *Vajdasági Írás* heroikus, a semmiből folyóiratot teremtő szerkesztőjének tekinteni Szentelekyt, a levelezésekből kiderül, a kezdeményező nem ő volt, sőt a rá szabott szereppel kapcsolatban komoly kétségei voltak. Csukának a következőket írta 1928-ban:

¹¹ SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 37.

¹² SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 35.

¹³ SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 88.

¹⁴ SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 35.

Nem tagadom: lennének terveim, akarásaim, ábrándjaim, de félek építeni arra a talajra, melytől mindig menekülni szeretnék: a valóságra. Ezért nem hiszem, hogy alkalmas lennék arra a szerepre, amelyre Ön kiszemelt. Nem tudok megalkudni, kompromisszumokat kötni, legalább is nem olyan mértékben, amilyent a közönség, de főleg az írók megkívánnának tőlem. Elvi kifogásom tulajdonképpen nincs az Ön terve ellen, a munkát szívesen végezném, ha mindjárt fáradtsággal és nem tetsző mormogással is járna ez a munka, de félek, hogy elsősorban Ön lenne elégedetlen az új szerkesztővel.¹⁵

A *Vajdasági Írás* Szenteleky kapcsolatrendszerének alakulása szempontjából a folyóirat rövid élete ellenére is nagyobb hatású volt, mint az irodalomtörténeti szempontból jelentősebb *Kalangya*. Elvégre azokkal a támogatókkal, előfizetőkkel és szerzőkkel, akikre a későbbi lap beindításakor számított, már ekkor kapcsolatba lépett. A kapcsolati hálót ekkor építette ki, később pedig újra aktivizálta. Noha Csukának azt írta magáról, hogy „nem vagyok a harcok embere, a [...] gonoszság[okat] én sosem fogom csúnya, csatázó indulatokkal visszafizetni. Ez nem krisztusi vagy gandi-i póz a részemről, hanem mély, pánhumanista meggyőződés, ha tetszik eszmény, törtetés az Örök Jó felé,”¹⁶ a levelek tanúsága szerint szerzőkkel és más vajdasági orgánumok szerkesztőivel (főként a *Bács megyei Napló* munkatársaival) jócskán akadt nézeteltérése. Bármennyire is rokonszenves lehet a szerény hang és szinte mártíri szerep, amit Szenteleky önjellemzéseiből ki lehet olvasni, érdemes némi szkepszissel viszonyulni ezekhez a vallomásokhoz és számolni azzal, hogy idővel az irodalomszervező sikeresen alkalmazkodott a feladatok által megkövetelt, személyiséget érintő elvárásokhoz.

A *Vajdasági Írás* alibiként is jól szolgált, amikor Pesten vagy épp Erdélyben próbált kapcsolatokat építeni a szerkesztő. Egy Csuka Zoltánnak írt levél tanúsága szerint nem is csak ő kereste fel az író társakat a vajdasági irodalom első folyóiratával, hanem érdeklődők is akadtak. Pesti utak során a lapot „el akarja vinni a nyugatistákhoz, adni akar Komlós Aladárnak, Karinthynek, Kodolányinak, akik már kértek is tőle V. I. -t”¹⁷ A gyűjteményben szereplő kevés Kuncz Aladárnak írt levél mindegyikében részben az első vajdasági folyóirat a téma: vagy a külhoni magyar irodalmat bemutatni igyekvő rovat vagy pedig a lap megmentésének ügye köti össze az erdélyi és a vajdasági irodalmárt. Legelső alkalommal Szenteleky meglehetősen hivatalos és tiszteletteljes hangon szólalt meg:

mintegy tízesztendei erőfeszítő munka, minden akadályokon keresztül való kitartás és az itteni magyar kultúregyesületek támogatása lehetővé tették, hogy a vajdasági magyar irodalom hozzáillő köntösben jelenhessen meg. Ezeknek az adottságoknak a figyelembevételével indítottuk meg Vajdasági Írás címmel azt az irodalmi szemlét, amely szeretnők, ha mindenben őszinte megnyilatkozása lehetne itteni fejlődő magyar kultúránknak. [...] [A]z utódállamok területén élő magyar szellemi kiválóságok munkásságát is feltétlen számításba kell vennünk, éppen ezért célunk teljes eléréséhez Erdély íróit is testvéri kezadásra szólítjuk fel.¹⁸

¹⁵ SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 69.

¹⁶ SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 68.

¹⁷ SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 121.

¹⁸ SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 96

Az 1943-as gyűjteményben mindössze két Kuncz Aladárnak írt levél szerepel, ám az erdélyi íróval, a *Helikon* szerkesztőjével folytatott egyezkedésekről Szenteleky rendre beszámol más levelezőtársainak. A közös munkára vonatkozó terveket is folyamatosan felügyelte Csuka Zoltán, Szenteleky gyakorlatiasságának hiánya miatt. Szenteleky 1930-ban írta a következőket Kispestre Fekete Lajoshoz:

Nagy gond és probléma a komoly fórum biztosítása. Mint említettem is, Kuncz Aladárral leveleztem a *Helikon* ügyében s már meg is egyeztünk volna, de Csuka gyakorlati felvilágosításai szinte lehetetlenné teszik a *Helikon* jugoszláviai terjesztését. Először mégegyszer olyan drága mint az Írás, másodsor roppant valószínűtlen, hogy a *Helikon* terjesztését a belügyminiszter engedélyezze (amikor kézimunka újságokat tiltanak ki).¹⁹

Az együttműködésnek számos módját felvetette az erdélyi és a vajdasági szerkesztő, a kölcsönös szövegmegjelentésektől a terjesztésig sok minden szóba került kettejük között. Még ha az ötletek az esetek nagy részében nem is valósultak meg, a kulturális kapcsolat meglehetősen szorosnak volt mondható. A levelezés alapján nem túlzás kijelenteni, hogy Szenteleky az erdélyi magyar kulturális közeggel érzett igazán rokonságot. Olyannyira, hogy mikor a *Vajdasági Írás* csődbe jutott, és 1929-ben végleg bedőlt, a helyzetet teljesen kilátástalannak látva Szenteleky Kornél a vajdasági irodalom menthetőnek ítélt részét az erdélyi közegbe kívánta volna átirányítani. Erről szintén egy Fekete Lajosnak írt levélben lehet olvasni:

A V[ajdasági] Í[rás] úgy látszik, végleg bedöglött. [...] Nekem az lenne a tervem, hogy a vajdasági magyar irodalmat, illetve a V[ajdasági] Í[rás] előfizetőinek egy részét a *Helikon* számára kellene megmenteni. Kuncz Aladár azt írta a minap, hogy ahány száz előfizetőt szerzünk a *Helikonnak*, annyi ívet bocsájt a vajdasági írók rendelkezésére. Talán átmentünk 200 előfizetőt s havonta két ív elegendő is lenne a megfogyatkozott vajdasági magyar irodalom számára.²⁰

Minderre nem került, nem kerülhetett sor, és a *Kalangya* 1932-es elindításakor Szenteleky már újra a saját közegében igyekezett a magyar nyelvű irodalmi kultúrát megerősíteni.

Erdéllyel nemcsak a folyóiratok révén vált szorossá a kapcsolat, de Szenteleky Kornél leg(el)ismertebb regénye, az *Isola Bella* is ott jelent meg. Persze, a kötet szerzője először Pesten próbált kiadót találni, Fekete Lajos segítségével. 1930. január 15-én írt leveléhez mellékelte a kéziratot: „itt küldöm az *Isola Bellát* és nagyon kérek, fogadd szeretettel. Valahogy úgy érzem, hogy Neked sikerülni fog a regény elhelyezése. [...] Azt hiszem, legjobb lenne először a Pantheonnál próbálkozni, azután esetleg másutt”.²¹ A próbálkozást egy hónap múlva, február 22-én adták föl. „Tudom mennyit fáradtál, beszéltél, bizonyos vagyok abban, hogy jobb prókátort keresve se találhattam volna és ha Neked nem sikerült a dolog, úgy nyugodt vagyok, mert tudom, hogy senki másnak

¹⁹ SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 162.

²⁰ SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 156.

²¹ SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 161–162.

se sikerült volna elhelyezni az Isola Bellát.”²² A regény kiadását vállaló erdélyi kiadóról újabb egy hónap múlva, március 24-én tudta tájékoztatni pesti barátját Szenteleky: „Most végre írja, hogy az Erdélyi Szépmíves Céh szívesen vállalkozna regényem kiadására, de azért végleges választ azután fog adni, miután a Céh lektora azt elolvasta.”²³ A kötet végül 1931-ben jelent meg.

A már többször emlegetett Fekete Lajos, ahogy az az eddig idézett levelekből is kitűnhet, összekötő kapocs és információs központ volt Szenteleky személyi hálózatában. Egyfelől az irodalomszervező neki számolt be a másokkal alakuló kapcsolatáról, másfelől pedig a magyarországi kulturális életről tőle várt folyamatos tájékoztatást. Pest irodalmi élete és a *Nyugat* folyóirat állandó téma köztük Fekete Kispestre költözését követően. Szenteleky saját kíváncsiságát felszínességgel igyekszik palástolni, mintha csak úgy mellékesen említődne a pesti élet. „Milyenek az irodalompolitikai viszonyok? Ignotus kit akar maga köré tömöríteni? Ha időd és kedved van, ne feledkezz meg ilyenekről is elcsevegni.”²⁴ Pesttel kapcsolatban az ott ugyancsak többször megforduló Szentelekynek vegyes érzelmei voltak. Ahogy szintén Fekete Lajosnak írta: „Egyébként érdekes és szomorú viszonyokat ismertem meg Pesten. Talán mégis jobb így messze írni, álmodni és vágyni, mint ott az intrikák és érdekszövetségek maszatos konyhájában. Pest különben bájos, kedves város lenne, ha irodalmi körei nem lennének.”²⁵ A Budapesthez való ambivalens viszony érthető: Szenteleky magánemberként és a vajdasági irodalom egyik vezető szervezőjeként is a magyarországi irodalmi-kulturális központhoz való odatartozás és az attól való függetlenedés kettős, ellentétes irányú törekvése között próbált egyensúlyt találni. A gyakorlatban ez a pesti események kíváncsi követésében és egyidejű kritizálásában mutatkozott meg. Szenteleky figyelmének középpontjában a *Nyugat* állt, amelyet rendre a sorstársnak és kulturális partnernek tartott *Helikon*nal hasonlít össze.

Én magam a Helikon táborához és programjához húzok, mert úgy látom, hogy a *Nyugat* sohasem fogja megérteni a mi kisebbségi problémáinkat, fájdalmainkat és pacifista, politika-mentes világszemléletünket. [...] És ők akarnak teljes koncentrációt! Csupa féltékenykedés, kicsinyes érzékenység és szigorú klikkrendszer az ő programjuk, de nem nagy, magyar koncentráció!²⁶

Fekete Lajos véleményét, az általa írt levelek ismeretének hiányában, nem tudhatjuk, Szenteleky leveleiből pedig nem lehet semmiféle következtetést levonni erre vonatkozóan. A személyes vélemények megítélhetősége ügyében érződik leginkább annak hiánya, hogy a levelezésgyűjteménynek nincs kontrollszövege.

²² SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 168.

²³ SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 172.

²⁴ SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 169.

²⁵ SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 145.

²⁶ SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 162.

A Fekete Lajosnak írt üzenetek a sok utalás révén a hiányokra irányítják rá a figyelmet. Móricz Zsigmond az egyik legtöbbet emlegetett szereplője a leveleknek, nagy kár, hogy az ő Szentelekyhez intézett mondatait nem ismerjük. A vajdasági irodalmár lelkesedése egyértelműen kisugárzik szövegeiből: nem is csak leveleiből, de a vajdasági lapokban megjelentetett esszéiből és kritikáiból is. A vajdasági irodalom önállósodására és irodalmi kultúrájának megalapozására nagy hatással volt Móricz Zsigmondnak a felvidéki körútja tapasztalatairól (is) szóló *Az irodalom és a faji jelleg* című Nyugatban 1931-ben megjelent írása, valamint a körülötte kialakult vita. Szenteleky a Vajdaságban *Egy irodalmi vita tanulsága* címmel reflektált a Magyarországon történetekre. A következőket írta:

Magyarországon most csúnya vita folyik két ellenséges világszemlélet és ideológia között. A régi, élettelen, mondhatni háború előtti eszmevilág és egy haladó, új tartalmat kereső irodalmi csoport között. [...] Móricz Zsigmond volt az, aki észrevette az új életet, és szembe merte állítani a halottal, a vakkal, a sükettel. [...] Magyarországon az illetékesek nem akarnak tudomást venni az időről, Európáról, a változott világról, a kisebbségi problémákról [...]. Ez a vita számunkra egy fontos és eléggé nem ismételhető tanulsággal zárul. Azzal, hogy nekünk magunknak kell megteremtenünk irodalmunkat és új kulturális életünket. Megértést, segítséget senkitől sem várhatunk, hanem józanul, egyszerűen, önnön erőnkéből kell felépítenünk kis kunyhónkat, amely templommá válik, ha kultúránk otthonra lel benne.²⁷

A Móricz körüli botrány tehát arra ébresztette rá Szentelekyt, hogy a vajdasági irodalomnak egyedül kell megküzdenie saját létéért. Bár a tanulságot közvetetten ugyan, de Móricz szolgáltatta, mégis a vele való kapcsolattartás is bizonyíték volt arra, hogy az elcsatolt területekre odafigyeltek ismert és némi befolyással is rendelkező magyarországi szerzők is.

Az irodalmi elismerés és a személyes szimpátia azonban nem akadályozta meg Szentelekyt abban, hogy Fekete Lajosnak kritikai éllel is beszéljen Móricz magyarországi, az elcsatolt területeken kialakuló irodalmi kultúrákat segítő programjáról, amely szerint a magyar kultúrát az új többségi államhoz kapcsolt területek irodalma virágoskerthez hasonlatosan színesíti, amely kertben azonban gondozni is kell. Szenteleky a következőképpen vélekedett:

A múlt héten Móricz Zsigmond keresett fel egy levéllel. Együttműködésre kér fel [...]. Még nem válaszoltam neki, szeretném neki ráérősen és őszintén megírni, milyen hibásan kertészkednek abban a »virágoskertben«. Én úgy látom, hogy a Helikon horizontja sokkal távolabb s Kuncz Aladár szerkesztői összefogóképessége messze felül áll a »virágoskert« kertészeinek egymással örökös hadakozó szerkesztősi játékein.²⁸

²⁷ SZENTELEKY Kornél, *Új lehetőségek – új kötelességek: Egybegyűjtött tanulmányok, kritikák, cikkek II (1931–1933)*, kiad. BORI Imre, szöv. gond. TOLDI Éva, Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2000 (Hagyományaink, 17), 22–23.

²⁸ SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 172.

Alig pár hónappal később még mindig arról írt pesti barátjának, hogy továbbra sem tudja kritikátlanul fogadni Móricz nemzeti koncentrációs elképzelését. S meg kell hagyni, jól látta, hogy „Móriczban sok a jóindulat, a nemes akarat, de talán túl sokat akar, koncentrációs terve roppant széles alapú s talán éppen ezért az alapon túl sosem emelkedik. Az ő nagy, átfogó elgondolásuk valami kísérleti ültetvényes [...] lesz, de nem dús, szagos virágoskert”.²⁹

Látványosan paradox módon Szenteleky Kornél magányossága és a vajdasági irodalmi kultúra elszigeteltsége is a Fekete Lajoshoz írt levelekből érezhető ki leginkább, pontosabban a kapcsolattartás módjára adott reflexiókból. Tudniillik két, államhatárral elválasztott térségről van szó, és „a külföldi levelezés – ezt nagyon jól tudom – tekintélyes összeget emészt, ezt semmiesetre se, hagyhatjuk figyelmen kívül”.³⁰ Ahogy a Móriczról szóló levélrészletből kitűnt, hogy Szenteleky nehezményezi, hogy Magyarországon nem tudják értelmezni az elszakadt területek kulturális berendezkedését, hasonlóképpen, a levelekből világosan látható: hiába a Fekete által mondott sok újság és a pontos tájékozódásra törekvés, Szenteleky Kornél is csak a saját maga körül tapasztalt események tükrében tudja értelmezni a beérkező információkat, vagy épp azok hiányát. 1930-ban írta következőket barátjának:

Minden elalszik, mindenki elalszik, a lelkek elalusznak. Eddig nem voltam éppen peszsimista, mindig hittem, hogy a magyar írás, a magyar gondolat nem hal meg véglegesen ezeken a határokon belül, de most már utolsókat pislákol a remény mécsese. Úgy látszik menthetetlenül halálra vagyunk ítélve. Mi van Pesten? A Nyugatot nem kapom többet. Megszűnt?³¹

Szenteleky Kornél irodalmi leveleinek 1943-as kiadása alapvető fontosságú forrás a magyar vajdasági irodalom megszervezésének vizsgálatához, még akkor is, hogyha szükségszerűen csakis egyetlen ember nézőpontja érvényesül benne. Szenteleky irodalmi kapcsolatainak feltérképezése nemcsak e kapcsolatok csoportosítását teszi lehetővé (tudniillik, hogy szerzőkkel, szerkesztőkkel, támogatókkal, előfizetőkkel, stb. egyaránt szükséges volt a személyes kapcsolattartást), de a levelezésből az is kitűnik, hogy ezek együttese sűrű hálózatként működött: minden résztvevő további szereplőket kapcsolt be a rendszerbe, és egy ponton túl a személyes ismeretség már nem is volt szükséges az irodalmi együttműködéshez. Az első világháborút lezáró történelmi változások révén átrendeződő és a résztvevők által kiépített hálózaton belül megváltozott centrum-periféria viszonyok Szenteleky ön- és világértésének megváltozásában való tükröződése teszi igazán érdekessé a gyűjtemény e szempontú vizsgálatát.

²⁹ SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 177.

³⁰ SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 85.

³¹ SZENTELEKY Kornél *Irodalmi levelei*, i. m., 173.